

Handläggare
Erik Nordstrand
Telefon: 08-50825204

Till
Socialnämnden
2024-11-20

Remiss av En översyn av 23 kap. brottsbalken (SOU 2024:55)

Svar på remiss från kommunstyrelsen, Dnr 2024/1064

Förvaltningens förslag till beslut

Socialnämnden godkänner tjänsteutlåtandet som svar på kommunstyrelsens remiss.

Sammanfattning

Regeringen har beslutat att en särskild utredare ska genomföra en bred översyn av de osjälvständiga brottsformerna¹ i 23 kapitlet brottsbalken. Syftet är att skapa ett modernt och ändamålsenligt regelverk som effektiviserar lagföringen av brott och tillåter fler fällande domar för osjälvständiga brott.

Enligt utredningen finns det ett behov av reformer på grund av förändringar i brottslighetens karaktär och framväxten av organiserad brottslighet och hedersrelaterat våld. Gällande lagar anses otillräckliga för att hantera nya typer av straffvärda beteenden.

Utredningens centrala punkter är:

- Utvidgat straffansvar.
- Analys av hur straffansvaret för osjälvständiga brott kan utvidgas, särskilt mot organiserad brottslighet.
- Förslag om skärpt syn på brottslighet och nya författningsförslag.

Följande förändringar föreslås i lagtexten:

- Komplettering av försökbestämmelsen för att döma även vid myndighetsåtgärder som utesluter faran för fullbordan.
- Utökning av förberedelsebestämmelsen för att inkludera fler straffbara åtgärder, samt skärpning av straffskalan.
- Ändringar i stämplingsbestämmelsen för att förenkla bevisbördan.
- Ny möjlighet till frivilligt tillbakaträdande för individer som avslöjar brottsplaner innan brottets fullbordan.

¹ Osjälvständiga brott är försök till brott, förberedelse och stämpling till brott, medverkan till brott och underlåtenhet att avslöja och förhindra brott.

Utredningen ser vidare ett behov av tydligare reglering för gärningsmannaskap och anstiftan och ändrade förutsättningar för ansvar vid underlåtenhet att avslöja brott. De föreslagna ändringarna syftar till att förnya och förenkla lagtexten.

Förslagen beräknas enligt utredningen öka kostnaderna för Kriminalvården och relaterade myndigheter, men inga ökningsförväntas för skolor eller kommuner. Information och utbildning om nya regler rekommenderas till relevanta myndigheter.

Förvaltningen stödjer behovet av förändringar men påpekar att en analys av hur lagförslagen påverkar barn och unga saknas. Det är viktigt att alla beslut och åtgärder tar hänsyn till barnets bästa.

Socialnämnden föreslås godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på kommunstyrelsens remiss.

Bakgrund

Kommunstyrelsen har skickat remissen *En översyn av 23 kap. brottsbalken (SOU 2024:55)*. Stadsledningskontoret, Socialnämnden, Utbildningsnämnden, Farsta stadsdelsnämnd, Södermalms stadsdelsnämnd och Hägersten-Älvsjö stadsdelsnämnd är remissinstanser.

Ärendet

Regeringen beslutade den 15 juni 2023 att ge en särskild utredare i uppdrag att göra en bred översyn av de osjälvständiga brottsförmerna i 23 kapitlet brottsbalken. Syftet med översynen är att skapa ett modernt, lättillgängligt och ändamålsenligt regelverk som ger uttryck för en skärpt syn samt tillgodoser intresset av effektiv lagföring av brott och ger utrymme för att döma till ansvar för osjälvständiga brott i fler fall än i dag.

Enligt direktiven ska utredaren:

- Analysera och ta ställning till hur straffansvaret för osjälvständiga brott bör utvidgas och förändras för att på ett mer effektivt sätt motverka brott, särskilt brott som begås inom ramen för organiserad brottslighet, och
- Lämna författningsförslag som ger uttryck för en skärpt syn på sådan brottslighet.

Förändringarna i 23 kapitlet brottsbalken handlar om att:

- Försöksbestämmelsen kompletteras i fråga om vissa så kallade otjänliga försök. Tillägget innebär att den som har påbörjat utförandet av ett brott ska dömas för försök till brottet också om faran för att brottet ska fullbordas är utesluten endast till följd av en myndighets åtgärd. Det införs även ett undantag från det straffbara området avseende uppenbart mindre allvarliga fall av otjänliga försök.

- Förberedelsebestämmelsen utökas med fler former av straffbar befattning med hjälpmedel och ytterligare straffbara åtgärder när det gäller betalning och täckande av kostnader för ett brott. Bestämmelsen kompletteras även med straffbeläggande av ytterligare planeringsåtgärder. Utformningen av farerekvisitet² ändras, straffskalan skärps och det görs en ändring av undantaget från det straffbara området avseende mindre allvarliga fall.
- Även stämplingsbestämmelsen utvidgas genom att rekvisitet ”den som tillsammans med annan kommer överens om att en gärning ska utföras” ersätter det tidigare ”att någon i samråd med någon annan beslutar gärningen” och genom att utformningen av farerekvisitet ändras. Vidare skärps straffskalan.
- Det införs en ny möjlighet till frivilligt tillbakaträdande från försök, förberedelse och stämpling till ett brott. Bestämmelsen är avsedd att möjliggöra också för de personer som inte har ett bestämmande inflytande över händelseförloppet att kunna tillbakaträda frivilligt, något de ofta inte kunnat göra i enlighet med den sedan tidigare gällande bestämmelsen. Den som deltar i försök, förberedelse och stämpling till ett brott och sedan frivilligt avslöjar det planerade brottet för en i bestämmelsen utpekad krets i sådan tid att brottets fullbordan till följd av avslöjandet kan förhindras, ska anses ha tillbakaträtt frivilligt och inte dömas för försök, förberedelse eller stämpling.
- Den nya bestämmelsen om frivilligt tillbakaträdande kompletteras med en lag om uppgiftsskyldighet för viss personal inom skolväsendet, på hem för vård eller boende, vissa myndigheter och personer i särskild förtroendeställning.
- Det införs en uttrycklig reglering av gärningsmannaskap och en särskild bestämmelse om anstiftan och främjande. Vidare införs en särskild bestämmelse om vad som gäller när det finns ett krav i en straffbestämmelse på att gärningsmannen ska inneha en särskild ställning. Det föreskrivs också att en föreskrift om straffansvar när den särskilda ställningen innehas av en juridisk person, ska gälla företrädare för den juridiska personen. Utöver den uttryckliga regleringen av gärningsmannaskap och regleringen avseende juridisk person är regleringen inte ny utan finns också i gällande rätt. Avsikten är att begreppen i de nya bestämmelserna inte ska ha någon annan betydelse än de har i gällande rätt.

² Farerekvisit är ett rekvisit, vilket innefattar att fara ska ha förelegat, som ska vara uppfyllt för att ansvar ska kunna ådömas. Vid försök, förberedelse och stämpling till brott aktualiseras en annan typ av farerekvisit - fara för brottets fullbordan.

- Det införs en bestämmelse om att ansvar ska bedömas utifrån vars och ens uppsåt eller oaktsamhet.
- Förutsättningarna för att döma någon för underlåtenhet att avslöja eller förhindra vissa allvarliga brott ändras genom att ansvar för underlåtenhet ska förutsätta att brottet kan avslöjas eller förhindras utan fara för att den handlande själv döms för att ha medverkat till brottet och att det kan avslöjas eller förhindras utan att ett handlande medför fara för den handlandes liv eller hälsa, och inte som nu att brottet kan avslöjas eller förhindras utan fara för den handlande eller för någon annan. Vidare tas dagens straffmaximum om fängelse två år bort.
- Mot bakgrund av de omfattande ändringar utredningen föreslår är förslaget att nuvarande 23 kapitlet i brottsbalken upphävs och att ett nytt 23 kapitel införs i brottsbalken.

Den problembild utredningen har målat upp kan delas in i flera delar. Det största problemet är att brottslighetens utveckling sedan den senaste översynen gjordes runt millennieskiftet har gjort att regelverket i delar framstår som mindre ändamålsenligt och dessutom lämnar många olika typer av straffvärda beteenden straffria. Detta gäller inte minst i fråga om förberedelse eller stämpling till brott eftersom det i de fallen blir särskilt tydligt att den snabba utvecklingen i samhället har gjort att brottslighetens karaktär har ändrats och nya straffvärda beteenden utvecklats.

Den organiserade brottsligheten utgör en stor del av problemet. Kriminella nätverk och den brottslighet de utför har blivit ett av samhällets stora problem. De internationella kopplingarna är tydliga och har blivit allt starkare med åren. Den snabba digitala utvecklingen har möjliggjort att den grova brottsligheten kan ledas, organiseras och bedrivs utomlands ifrån, vilket ytterligare försvårar myndigheters tillsyn och kontroll. Möjligheten att kommunicera i det fördolda till exempel via krypterade applikationer, är i dag ofta en förutsättning för brottsuppläggen. De osjälvständiga brottsformerna kan vara av betydelse för förutsättningarna att motverka organiserad brottslighet.

Även hedersrelaterat våld och förtryck är ett allvarligt samhällsproblem. Den brottsligheten har liksom brott i kriminella nätverk ofta en kollektiv prägel på så sätt att det är flera personer som är involverade i brottsligheten. De osjälvständiga brottsformerna kan därför vara av betydelse för förutsättningarna att motverka sådan brottslighet.

En annan del av problembilden är att straffbestämmelser ska vara klart och tydligt formulerade. Bestämmelserna i 23 kapitlet brottsbalken formulerades i flera fall på 1940-talet, flera av

bestämmelserna kan mot den bakgrunden framstå som svårtillgängliga och språkligt omoderna.

För att regelverket ska vara ändamålsenligt utformat föreslår utredningen att det ska anges uttryckligt i lag att den som har påbörjat utförandet av ett brott ska dömas för försök till brottet också om faran för att brottet ska fullbordas är utesluten endast till följd av en myndighets åtgärd. Vid en samlad bedömning anser utredningen att fördelarna med att fokusera på det som i dag är ett problem överväger såväl nackdelarna utformningen som fördelarna med att välja en mer generell lösning.

Att planera och förbereda ett brott innefattar långt fler straffvärda beteenden än att skaffa fram hjälpmedel eller att på olika sätt finansiera brottet. Mot bakgrund av hur samhället och brottsligheten ser ut i dag kan det till exempel handla om kartläggning av personer och rekognosering av en tilltänkt brottsplats. Kartläggningen kan bestå i allt från informationsinhämtning genom sökningar på internet till inhämtning genom övervakning och spaning. Utredningen anser därför att olika former av informationsinsamling behöver omfattas av förberedelsebestämmelsen. För att det straffbara området inte ska bli för stort bör det dock handla om planeringsåtgärder som är särskilt ägnade att möjliggöra utförandet av ett brott.

Ett av stämplingsfallen i den befintliga stämplingsbestämmelsen är att ”någon i samråd med någon annan beslutar gärningen”. Det förhåller sig dock sällan så att personer, vare sig inom kriminella nätverk eller i andra kollektivistiska sammanhang, fattar beslut som dokumenteras på något sätt, vare sig i meddelanden via telefon med olika digitala plattformar eller på annat sätt. I stället är det vanligt att dessa personer har ett gemensamt mål och att deras avsikter i stället tydliggörs av deras handlingar. Med förslaget ”tillsammans med annan kommer överens om att en gärning ska utföras” avser utredningen att utvidga bestämmelsens tillämpningsområde och täcka in stämplingsfallet att i samråd med en annan person besluta gärningen. Uttrycket ”att komma överens med någon” syftar till att tydliggöra att det inte är nödvändigt att gärningen föregås av ett faktiskt och formenligt beslut som har fattats vid en viss bestämd tidpunkt. Det är tillräckligt att personerna har ett samförstånd om att begå brott.

Utredningen föreslår att farebedömningen vid förberedelse och stämpling till brott ska korrespondera mot den farebedömning som görs vid försök till brott. Det förhållandet att det vid försök är fråga om ett konkret brott, medan det vid förberedelse och stämpling i stället är fråga brott av visst slag medför ingen annan bedömning. Därtill ger dagens krav på mer än ringa fara utrymme för bedömningar som kan få märkliga konsekvenser. Ett exempel på det

är när förberedelse till brott ansågs utesluten på grund av ringa fara för fullbordan med hänsyn till en på platsen pågående polisinsats.

En förberedelse- eller stämplingsgärning ska enligt utredningens uppfattning inte vara straffbar om den med hänsyn till det fullbordade brottets straffvärde eller omständigheterna i övrigt är mindre allvarlig. Vid den bedömningen bör hänsyn alltså inte som idag bara tas till det planerade brottets straffvärde utan också till förberedelse- eller stämplingsgärningens karaktär och omständigheterna kring gärningen. Det är de klart straffvärda gärningarna som ska bestraffas. Gärningar som inte framstår som klart straffvärda, utan i stället som mindre allvarliga ska inte bestraffas. Detsamma bör gälla även mer bagatellartade förberedelser till allvarligare brott, om dessa i sig framstår som mindre allvarliga.

Utredningen föreslår frivilligt tillbakaträdande genom anmälan till myndighet. Det är ett förslag till en ny ansvarsfrihetsgrund för de fall där brottsplanerna avslöjas under förberedelsestadiet eller där de leder till att ett försök aldrig fullbordas. Avslöjandet har i det här fallet närmast formen av ett frivilligt tillbakaträdande och bör därmed också betraktas som ett sådant. Utsikten om ansvarsfrihet bör enligt vår uppfattning leda till att enskilda avslöjar brottsplaner som annars inte hade kunnat stoppas. De situationer där detta framför allt kan bli aktuellt är när personer som befinner sig längre ner i hierarkin i ett kriminellt nätverk, inte sällan ungdomar, inte vill vara med och begå det brott som planeras och behöver bli motiverade att avslöja brottsplanen för myndigheter och samtidigt slippa straff. Det här är personer som inte har ett sådant inflytande att de själva kan påverka händelseförloppet. De saknar därmed i princip möjlighet att frivilligt tillbakaträda från brott i enlighet med grundbestämmelsen. Den bestämmelse utredningen föreslår innebär att den som deltar i försök, förberedelse eller stämpling till brott, och sedan vänder sig till en myndighet, till exempel Polismyndigheten, en annan brottsbekämpande myndighet eller sociala myndigheter, till lärare eller övrig personal inom skolväsendet eller till elevhälsan, till personal på ett hem för vård eller boende eller till någon annan som innehar en särskild förtroendeställning, och berättar om brottsplanerna kan få ansvarsfrihet och ska inte dömas för försök, förberedelse eller stämpling till brott. Grundförutsättningen för detta är att informationen lämnas i sådan tid att brottets fullbordan till följd av avslöjandet kan förhindras. Den nya bestämmelsen om frivilligt tillbakaträdande kompletteras med en ny lag om uppgiftsskyldighet för viss personal inom skolväsendet, på hem för vård eller boende, vissa myndigheter och personer i särskild förtroendeställning.

Utredningen föreslår en ändrad ansvarsfrihetsregel och straffskärpning vid underlåtenhet att avslöja brott. Förutsättningarna för att döma någon för underlåtenhet att avslöja eller förhindra vissa allvarliga brott ändras genom att ansvar för underlåtenhet ska förutsätta att brottet kan avslöjas eller förhindras utan fara för att den handlande själv döms för att ha medverkat till brottet och att det kan avslöjas eller förhindras utan att ett handlande medför fara för den handlandes liv eller hälsa, och inte som nu att brottet kan avslöjas eller förhindras utan fara för den handlande eller för någon annan.

Utredningen föreslår att ett nytt 23 kapitel i brottsbalken och förlagen innebär att systematiken i 23 kapitlet brottsbalken ändras och att kapitlet får en helt annan struktur än tidigare. Därför föreslår utredningen att det nuvarande 23 kapitlet i brottsbalken upphävs och att ett nytt 23 kapitel införs.

De förslag som utredningen ger syftar till fler lagföringar och i viss mån längre straff än i dag. Det kommer att leda till ökade kostnader för Kriminalvården med cirka 120 miljoner kronor per år och för Statens institutionsstyrelse med cirka 88 miljoner kronor per år. Vidare kan förslaget om en ny möjlighet till frivilligt tillbakaträdande förväntas leda till ökade kostnader för Polismyndigheten med cirka 20 miljoner kronor per år. Förslagen förväntas inte medföra några kostnadsökningar för Säkerhetspolisen, Tullverket, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, domstolarna, anslaget Rättsliga biträden m.m. eller andra myndigheter som kan komma att beröras av förslagen, som inte kan finansieras inom ramen för befintliga anslag. Förslagen förväntas inte medföra några ökade kostnader för skolor och hem för vård eller boende. De förväntas inte heller medföra några ökade kostnader för kommunerna som medför behov av kompensation enligt den kommunala finansieringsprincipen.

Utredningen föreslår även att regeringen bör lämna ett uppdrag till exempel till Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten, Statens skolverk och Socialstyrelsen, att sprida information och kunskap om den nya möjligheten till frivilligt tillbakaträdande. De nya bestämmelserna kan träda i kraft tidigast den 1 nov 2025

Ärendets beredning

Ärendet har beretts inom avdelningen för strategi och utveckling. Förvaltningsgruppen har behandlat ärendet den 13 november 2024 och funktionshinderrådet har haft möjlighet att behandla ärendet den 14 november.

Förvaltningens synpunkter och förslag

Förvaltningen instämmer i problembilden som ges av utredningen av samhällsutvecklingen i stort och därmed behovet av en

reformerings av 23 kapitlet brottsbalken. Flera av de lagförändringarna som föreslås kommer att påverka barn och unga, antingen direkt eller indirekt i egenskap av minderårigt syskon till familjemedlem som är straffmyndig. Förvaltningen anser att det saknas ett barnrättsperspektiv i utredningen och efterfrågar en analys av hur förslagen kommer att påverka barn och unga på kort och lång sikt. Enligt principen om barnets bästa ska alla beslut och åtgärder alltid utformas med barnens intressen som främsta prioritet. Det är avgörande att lagändringar syftar till att stärka skyddet för barn och säkerställa att deras behov och rättigheter beaktas.

Förvaltningen ställer sig positiv till förslaget om frivilligt tillbakaträdande genom så kallad anmälan till myndighet. Det kan till exempel handla om en ung person som berättar för sin lärare, socialsekreterare eller personal på HVB vad hen är indragen i och nu vill avbryta eller hoppa av. Förslaget innebär en ny ansvarsfrihetsgrund för de fall där brottsplanerna avslöjas under förberedelsestadiet eller där de leder till att ett försök aldrig fullbordas. Den nya bestämmelsen om frivilligt tillbakaträdande är tänkt att kompletteras med en ny lag om uppgiftsskyldighet för viss personal inom skolväsendet, på hem för vård eller boende (HVB), vissa myndigheter, bland annat socialtjänsten, och personer i särskild förtroendeställning, och ska även omfatta vuxna personer.

Förslagen förväntas enligt utredningen inte medföra några ökade kostnader för vare sig skolor, HVB eller kommunerna. Förvaltningen bedömer emellertid att det är svårt att överblicka de ekonomiska konsekvenserna av lagförslagen när det gäller kommunernas ansvar för unga lagöverträdare som verkställer ungdomspåföljder och förordar därför att de ekonomiska konsekvenserna analyseras närmare.

Socialnämnden föreslås godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på kommunstyrelsens remiss.

Veronica Wolgast Carstorp
Socialdirektör
Socialförvaltningen

Lina Blombergsson
Avdelningschef
Socialförvaltningen

Bilaga

1. Remiss - En översyn av 23 kap. brottsbalken (SOU 2024:55)

Attesterat av

Detta dokument har godkänts digitalt av följande personer:

Namn	Datum
Veronica Wolgast Carstorp, Socialdirektör	2024-11-09
Lina Blombergsson, Avdelningschef	2024-11-08